

Hintli oldu (1909). Siyasî olarak İngiltere'ye bağlılığı savunan Emîr Ali, 1913'te Hindistan Müslüman Birliği'nde yerinden yönetim konusu gündeme gelmeye başlayınca bu kuruluşta istifa etti. Trablusgarp ve Balkanlar'da savaşan Osmanlı ordusuna yardım için Londra'da British Red Crescent Society adıyla bir cemiyet kurdu. Londra Merkez Camii'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. Birkaç yıl Woking Camii komitesi başkanlığı yaptı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Hindistan Hilâfet Hareketi'nin Londra'daki öncüsü oldu. 24 Kasım 1923'te Ağa Han'la birlikte yeni Türkiye Cumhuriyeti hükûmetine hilâfetin ortadan kaldırılmaması için bir mektup yazdı. Ancak mektup Ankara'ya ulaşmadan önce İstanbul'daki bir gazetede (*Tanin*, 5 Aralık 1923) yayımlandı. Bu durum Türk hükûmetinin sert tepkilerine ve tartışmalara yol açtı, üç ay sonra da hilâfet kaldırıldı. Emîr Ali, dünya müslümanlarının çoğunluğunun İngiliz hâkimiyetinde olması dolayısıyla İngiltere kralına da hilâfeti koruması için başvuruda bulundu. 1928 Haziranında, Hint müslümanları için uygulanan bağımsız seçim sisteminin kaldırılmaması yönünde İngiltere kralını uyararak "Memorandum to the Indian Statutory Commission" adlı bildiriye yayımladı. 3 Ağustos 1928'de Sussex'teki (İngiltere) evinde öldü.

Emîr Ali'nin hilâfetle ilgili teşebbüsleri netice vermedi, fakat Hint-İslâm hareketi için yaptıkları ve yazdıkları çok önemli sonuçlar doğurdu. Çağdaşlarının kurtuluşu İngiliz eğitim programında gördüğü bir zamanda siyasî bir organizasyonun gereğini ve önemini ilk farkeden, Hint müslümanlarının ayrı bir kültürel ve siyasî varlık olarak tanınmasını sağlayan lider oldu. Bağımsız Pakistan'a giden yolda ilk adımları Emîr Ali atmıştır. Eserlerinde Avrupalıların İslâm'a yö-

nelik eleştirilerine cevap verirken savunmayla yetinmemiş, gerektiğinde Hıristiyanlığı tenkit ederek modern Batı'nın müslümanların entellektüel mirasına dayandığını vurgulamıştır. Bununla birlikte Emîr Ali genel olarak bilim, rasyonalizm, pozitivizm, hümanizm gibi XIX. yüzyıl İngiliz liberalizmi değerlerinin, Jeremy Benthan, J. Stuart Mill, Herbert Spencer ve J. Cotter Morison gibi düşünürlerin etkisi altında kalmıştır. Bunlardan Mill ve Morison İngiltere'de Comte pozitivizminin temsilcileridir. Bunların din görüşlerini benimseyen Emîr Ali, İslâm'ın Hıristiyanlığa göre daha rasyonalist bir din olduğunu, Hz. Peygamber'in aklın sınırları dışına çıkmadığını savunur. Emîr Ali Kur'an'dan başka bir mucize tanımaz, mi'râcî da maddî bir olay olarak kabul etmez. Ona göre Batı rasyonel düşüncesi İslâm'dan öğrenmiştir. Comte'un toplum için gerekli gördüğü din özellikleri İslâm'da bulunmaktadır. İslâm düşüncesinde Mu'tezile okulunun etkisi altında bulunan Emîr Ali Ahmed b. Hanbel'i rasyonelliğe karşı olmakla suçlar.

Yazıları müslümanlardan çok Batılı ilim adamlarına hitap eden Emîr Ali, İslâm tarihinde Fâtımî ve Büveyhîler gibi Şîî hânedanlarını yüceltir ve kültürel katkılarını vurgular. Ona göre Hz. Ali'nin İslâm kültürüne olan katkısı Hz. Peygamber'den hemen sonra gelir. Fakat Hz. Ömer'e de büyük saygı duyar. Şîî olmakla beraber Sünnîliğe bakışı dengelidir. Şîa'daki imâmet ve Sünnîlik'teki hilâfet arasında birlikte var oluş teorisi geliştirebilir. Osmanlı hilâfetinden yanadır. Öte yandan her türlü modern düşünceye açıktır, meselâ çok evliliğin kaldırılmasını savunur. Emîr Ali'ye göre İslâm siyasî bir sistem olarak demokrasiyi getirmiştir. Fikirlerinin, İslâmî modernizmin iki merkezi olan Hindistan ve Mısır'daki Batı yanlısı aydınlar üzerinde önemli etki-

leri vardır. İslâm'a ve İngiliz İmparatorluğu'na bağlıdır. Bu sebeple onun çalışmaları Doğu-Batı sentezi olarak değerlendirilir.

The Quarterly Review, *The Fortnightly Review* ve *The Nineteenth Century*'de yayımlanmış pek çok makalesi bulunan Emîr Ali'nin ölümünden sonra hatıraları ve diğer yazıları *Memoirs and Other Writings of Syed Ameer Ali* ve *Syed Ameer Ali on Islamic History and Culture* (ed. Razi Wasli, Lahore 1968) başlığı altında iki cilt halinde yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

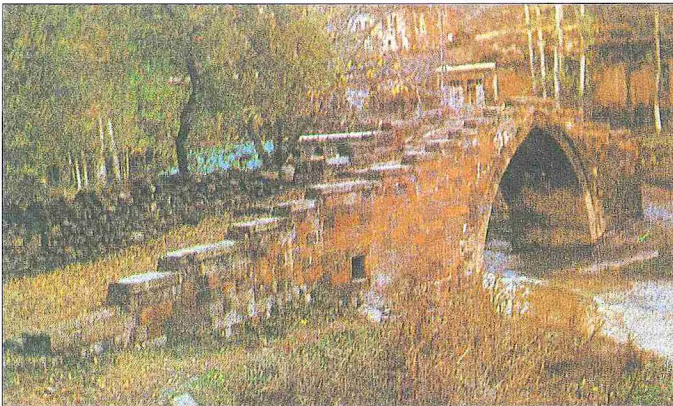
- S. V. Fitzgerald, "Syed Ameer Ali", *Dictionary of National Biography*, Oxford 1922-30, s. 18-19; Ahmed Emîn, *Zü'âmâ'ü'l-İslâh fi'l-âşri'l-hadîs*, Beyrut, ts., s. 139-145; Enver el-Cündî, *Terâcîmü'l-a'âmî'l-mu'âşirîn*, Kahire 1970, s. 53-58; Aziz Ahmed — G. E. von Grunbaum, *Muslim Self-Statement in India and Pakistan 1857-1968*, Wiesbaden 1970, s. 9-11; G. Allana, *Eminent Muslim Freedom Fighters 1562-1947*, Delhi 1983, s. 161-172; Qamar Hasan, *Muslims in India*, New Delhi 1987, s. 13-14; Mim Kemal Öke, *Hilafet Hareketleri*, Ankara 1991, s. 97-100; Azmi Özcan, *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İstanbul 1992, s. 97, 183, 184, 213, 215; A. Yusuf Ali, "Obituary Notice", *JRAS*, IV (1928), s. 986-989; Muinuddin Ahmed Khan, "Ameer Ali; His Life and Work", *IS*, VII/4 (1968), s. 393-400; M. A. Rahim, "Syed Ameer Ali and Muslim Politics in the Subcontinent", *University Studies*, sy. 51, Karachi 1968, s. 49-72; a.m.f., "Syed Ameer Ali and Muslim Politics and Renaissance", *IS*, VII/2 (1968), s. 93-112; S. M. Ali, "Syed Amir Ali", *Journal of the Asiatic Society Pakistan*, sy. 14, Karachi 1969, s. 305-324; Qutbuddin Aziz, "The London Muslim League of 1908", *Pakistan Studies*, II/1-2, London 1983, s. 43-51; Muhammad Yusuf Abbasi, "Ameer Ali's Advocacy of the Turkish Cause and The Reaction of the British Government", *Pakistan Journal of History and Culture*, II, Islamabad 1984, s. 49-54; Abdullah Ahsan, "A Late Nineteenth Century Muslim Response to the Western Criticism of Islam - An Analysis of Amir Ali's Life and Works", *The American Journal of Islamic Social Sciences*, II/2, New York 1985, s. 179-206; *Muslim India*, sy. 32, Delhi 1985, s. 341; W. Cantwell Smith, "Amir 'Ali", *EI²* (İng.), I, 442-443.

ABDULLAH AHSAN

EMİR BAYINDIR KÖPRÜSÜ

Ahlat'ta XV. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen köprü.

Emir Bayındır Köprüsü - Ahlat

Van gölü kıyısında, Tahtısüleyman deresi veya Kaşdere denilen akarsuyun üzerinde yer alan ve kitabesi bulunmayan köprü'nün Akkoyunlu Türkmen beylerinden Emîr Bayındır (ö. 886/1481) tara-

findan yaptırılmış olduğu tahmin edilmektedir. Cevdet Çulpan, köprünün bir yerinde koyuna benzer bir çift hayvan kabartmasının varlığından bahseder. Tamamen kesme taştan 21 m. uzunluğunda ve tek gözlü olarak inşa edilen köprünün doğu tarafı kemerli kısımla düz bir çizgi meydana getirmeyip yana dönmüştür. Her iki ucunda merdivenler bulunur; korkuluklar da kademeli biçimde yapılmıştır. Büyük kemer açıklığı 11,20 m., yüksekliği ise 5,60 m. kadardır; 1954'te tamir görmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahim Şerif [Beygü], *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932, s. 77-79; Nermin Tabak, *Ahlat Türk Mimarisi*, İstanbul 1972, s. 43, rs. 90-92; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 120-121.

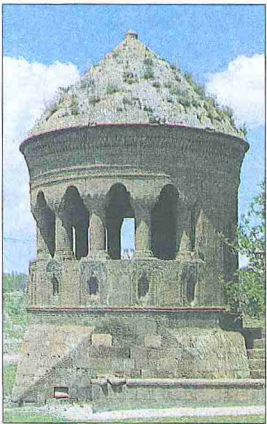

SEMAVİ EYİCE

EMİR BAYINDIR MESCİDİ ve KÜMBETİ

Ahlat'ta Akkoyunlular devrine ait
mescid ve türbe.

Mescid. İki Kubbe mahallesinde olup 1481 yılında Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Yâkub'a karşı isyan ederek verdiği savaşta öldürülen Akkoyunlu Türkmen beylerinden Emîr Bayındır b. Rüstem tarafından yaptırılmıştır. Tamamen kesme taştan inşa edilen mescid dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülüdür. Kuzeyinde biraz batıya kaymış, yine beşik tonozla örtülü fakat daha basık bir hazırlık eyvanı vardır. Mescid, kible yönündeki kümbet sebebiyle zâviye görünümü arzeden basit bir yapıdır. Hazırlık eyvanının sağında bâninin adıyla inşa tarihini (882/1477-78) veren kitâbe, solunda ise Farsça vakfiye kitâbesi bulunmaktadır. Yan duvarda yer alan beyaz taş üzerine yazılmış "amel-i Baba Can" ibaresinden mimarın adı öğrenilir.

Emîr Bayındır
Kümbeti -
Ahlat

Ana mekânı örten beşik tonozun ortasında bir kaburga kemer bulunur. Dışarıya çıkıntı yapan yarım sekizgen mihrap nişi külâhlıdır ve Bursa kemeri biçiminde süslemelere sahiptir. Kesme taş iç mekânda tek süsleme, mihrap nişi çevresindeki zencirek motifli bordürden ibarettir. Mihrabın iki yanında bulunan pencereler sonradan açılmıştır; üst seviyedeki mazgal ışıklıklar ise orijinaldir.

Kümbet. Mescidin 2 m. kadar güneyine inşa edilmiştir; çevresindeki sekiz kısa sütun sebebiyle halk arasında Parmaklıkları Kümbet adıyla da anılır. Üst tarafta yapıyı çepeçevre dolanan kitâbede Bayındır Bey'in 886 Ramazanında (Kasım 1481) öldüğü belirtilmiş ve unvanları ile hayatı anlatılmıştır. Bayındır Bey'in ölümü üzerine eşi Şah Selime Hatun tarafından yaptırılan kümbetin mimarının, mescidin yan duvarında kitâbesi bulunan Baba Can olduğu sanılmakta ve bu zatın Azerbaycan veya Ahlat kökenli bir usta olduğu hususu tartışılmaktadır (geniş bilgi için bk. Sönmez, s. 371).

Kare kaide üzerinde, cenazelik katının pahlanması ile onikigen gövdeye geçilmiş olan kesme taştan yapıyı diğer kümbetlerden ayıran en önemli özellik, gövdenin dörtte üç bölümünün bodur sütunlar tarafından taşınan kemerlerle yarı açık biçimde ve Ahlat gölüne (kible yönü) bakan bir balkon şeklinde yapılmış olmasıdır. İçten kubbe örtülü gövdenin üstünde konik bir külâh yer alır. Gövdede geometrik süslemenin hâkim olduğu bordürler, kuşaklar ve nişler taş işçiliğini zenginleştirmektedir. Dıştaki geometrik ve bitkisel süslemeye paralel olarak yarı açık iç mekânda da özellikle mihrap nişi ve duvarlarda yer alan bezemeler dikkati çekecek zenginliktedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahim Şerif [Beygü], *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932, s. 77-79; Gabriel, *Voyages*, s. 245-246; J. Sauvaget, "Inscriptions arabes", a.e., s. 348-349; Nermin Tabak, *Ahlat Türk Mimarisi*, İstanbul 1972, s. 33-34, 37-38; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, İstanbul 1973, s. 195-196; Metin Sözen, *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*, İstanbul 1981, s. 108-110, 155-158; Zeki Sönmez, *Anadolu Türk İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 370-371; İbrahim Kafesoğlu, "Ahlat ve Çevresinde 1945'de Yapılan Tarihî ve Arkeolojik Tetkik Seyahati Raporu", *TD*, I/1 (1949), s. 176, 179-180; M. Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu (Anatolia)*, XI (1967), Ankara 1969, s. 81-82; Yılmaz Önge, "Ahlat, Emir Bayındır Kümbeti ve Mescidi", *Önasya*, V/59-60, Ankara 1970, s. 6-7.

ARA ALTUN

EMİR BUHÂRÎ

(ö. 922/1516)

İstanbul'da
ilk Nakşibendî tekkesini kuran
mutasavvıf.

Buhara'da doğdu. Hayatıyla ilgili bilgiler, geniş ölçüde müridi Lâmiî Çelebi'nin *Nefehât Tercümesi*'ne dayanmaktadır. Taşköprizâde'nin *eş-Şekâ'ik*'teki ifadeleri, Lâmiî Çelebi'nin eserindeki bilgilerin tekrarından ibarettir. 922'de (1516) yetmiş üç yaşlarında vefat ettiğine göre 849 (1445) yılında doğmuş olmalıdır. Nakşibendîye silsilesinin büyük şahsiyetlerinden Mahmûd-ı Fağnevî'nin torunu olan Emîr Ahmed-i Buhârî, ilk tahsilini Buhara'da tamamladıktan sonra Semerkant'ta dönemin en meşhur mutasavvıfı Ubeydullah Ahrâr'a intisap etti. Ahrâr'ın dergâhında Anadolu'dan buraya gelmiş olan Abdullah-ı İlahî ile tanıştı. Seyyid ve Fağnevî'nin torunu olması sebebiyle mürsidinin kendisine özel ilgi göstermesinden rahatsız olduğu için, sülûkünü tamamlayıp Anadolu'ya dönme hazırlığı yapan Abdullah-ı İlahî ile birlikte gitmek üzere şeyhi Ahrâr'dan izin aldı. Abdullah-ı İlahî memleketi olan Kütahya'nın Simav ilçesine yerleşince Emîr Buhârî onun yanından ayrılmadı. Abdullah-ı İlahî'nin burada açtığı Anadolu'daki ilk Nakşibendî tekkesinde kendisine intisap etti. Sülûkünü tamamlamaya çalıştığı bu dönemde tekkenin imamlığını yaptı. Bir müddet sonra hacca gitmek üzere Abdullah-ı İlahî'den izin alarak yola çıktı. Kudüs'te Mescid-i Aksâ'nın yanındaki odalardan birinde otururken vakıf imkânlarından faydalanmayı kabul etmeyip kitap istinsah ederek geçimini sağladı. Kutsal beldelerin feyizli ortamından ayrılamayan Emîr Buhârî, Mekke'de kaldığı sürece her gün yedi tavaf yedi sa'y yaptı. Bir yıl sonra Abdullah-ı İlahî'nin daveti üzerine Simav'a döndü. Ardından İstanbul'u görmek istediğini şeyhine arz edince şehrin dinî ve tasavvufî durumunu bildirmesi şartıyla kendisine izin verildi. Esasen Anadolu'da şöhreti hızla yayılan Abdullah-ı İlahî de ısrarlı bir şekilde İstanbul'a davet ediliyordu. Orta Asya, Hicaz bölgesi ve Anadolu'yu yakından tanıyan Emîr Buhârî'nin İstanbul'da arayıp bulunduğu ilk yer Şeyh Vefâ Tekkesi'ydi. Şeyh Vefâ ile görüşen ve bir süre onun misafiri olan Emîr Buhârî birkaç ay sonra şeyhine Farsça bir beyit gönderdi. Bu beyitte